

25 TIPOV

NA POUŽÍVANIE INKLUZÍVNEHO
A REŠPEKTUJÚCEHO JAZYKA
VO VÝUČBE

↑
RODOVÁ ROVNOSŤ NA UK
+

Spôsob komunikácie, ktorý používame v rámci výučby, je mimoriadne mocný nástroj. Ľudia stojaci pred katedrou, ale aj tí, ktorí sedia za ňou, ním môžu vedome alebo nevedome urážať, zastrášať, znevažovať, vylučovať či posilňovať škodlivé stereotypy a nerovnosti.

Komunikácia však môže mať aj pozitívne účinky. Ak je inkluzívna a rešpektujúca, ľudia zapojení do vzdelávacieho procesu sa cítia bezpečne a viac motivovane viesť konštruktívny dialóg a zdieľať svoje myšlienky. Tu je pár tipov, ako to dosiahnuť.

1. Na začiatku kurzu alebo výučbovej aktivity nezabudnite na predstavovanie. Môžete začať od seba a okrem svojho mena uviesť aj zámená, ktoré preferujete pri oslovovaní (a doplniť si ich aj v mailovom podpise). Ak sa v triede nájdú osoby, ktoré by túto informáciu chceli zdieľať, môže ich to povzbudiť. Keď takú potrebu nemajú, stačí, ak uvedú len svoje meno.
2. Počas úvodnej hodiny odporučte používanie rešpektujúcej a vyváženej komunikácie v priebehu kurzu (samozrejme, uveďte pár vhodných príkladov, o aký jazyk ide, resp. nejde). Snažte sa byť v tomto smere príkladom pre ostatných.
3. Používajte jednotný spôsob oslovovania. Napríklad študenta neoslovujte priezviskom, ak študentku oslovujete krstným menom a naopak.
4. Ak poznáte preferovaný rod, meno či zámená nejakej osoby, rešpektujte ich a používajte v ďalšej komunikácii (s ňou aj o nej) v procese výučby. Ak je to namieste, opýtajte sa, aké oslovenie daná osoba preferuje.
5. Ak Vám niekto prezradí svoju sexuálnu identitu, nešírte túto informáciu medzi zvyšok triedy bez jej súhlasu.
6. Vyjadrujte sa korektne o LGBTI+ osobách. Žena s príťažlivosťou k rovnakému rodu je „lesba“, nie „lesbička“, muž zas „gej“, nie „homosexuál“ či nebodaj „teploš“. Nehovorte ani o „transkách“, ale o „transrodových ženách“ a „transrodových mužoch“. LGBTI+ ľudí môžete súhrnne označiť aj ako „queer“ alebo „kvír“ osoby.

7. Neposmievajte sa osobám, ktoré sa správajú rodovo nestereotypne. Neoznačujte ľudí, ktorí pôsobia v menej typických úlohách/pozíciách za výnimky.

8. Keď prehovárate k študentke, použite namiesto oslovenia „slečna“ neutrálny výraz „pani“. Pomenovanie „slečna“ je necitlivé v tom zmysle, že zdôrazňuje, či je žena vydatá alebo nie, čo naznačuje jej postavenie v spoločnosti vo všeobecnosti. V minulosti sa s nevydatými ženami zaobchádzalo veľmi odlišne ako s vydatými ženami. Navyše, súčasnosti už len zriedkavo hovoríme o mužovi ako o „mládenkovi“, čo je mužský ekvivalent „slečny“ a má iné konotácie.

9. Ak študentka používa priezvisko bez prechýľovania (bez koncovky -ová, -ská a pod.), rešpektujte to a používajte jej priezvisko v danej podobe.

10. Citlivo pracujte so slovami a nepoužívajte výrazy, ktoré majú primárne sexuálne či dokonca násilné konotácie, v prenesenom význame (napr. „honiť si ego“, „znásilňovať pojmy“ a pod.). Najmä druhý spomenutý príklad môže spustiť negatívnu emocionálnu reakciu.

11. Vyhnite sa pričastému používaniu generického maskulína, teda využívaniu mužského rodu na označenie skúseností všetkých osôb. V školských vnútorných predpisoch sa bežne používajú pojmy ako napr. „uchádzač“, „študent“ či „členovia Vedeckej rady“ a zabúda sa na „študentky“, „vedkyne“ alebo na „žiadateľky o projekt“. Generické maskulínium môžete nahradiť:

- zdvojením, resp. dvojtvarmi (napr. „študenti a študentky“)
- striedaním mužského a ženského rodu
- skupinovými označeniami: rodovo určený jazyk ako napr. „dámy a páni“, „chlapci a dievčatá“ môžete nahradiť inkluzívnejšími osloveniami ako napr. „vedecká obec“, „čitateľská komunita“, „zamestnanectvo“, „pedagogický personál“, „ľudia, ktorí pracujú v oblasti vzdelávania“ a pod.), čím zahrniete do komunikácie aj osoby s nebinárnou identitou
- niektoré jazykové alternatívy síce rodovú nerovnováhu neodstránia, ale môžu ju zmierniť (napr. slovné spojenie „prednášajúci hovorili“ vytvára priaznivejšie podmienky pre jazykové zviditeľnenie žien ako výraz „učitelia hovorili“; ústretovejšie pôsobí aj nahradenie jednotného čísla množným, napr. „v komunikácii s vyučujúcimi“ namiesto „v komunikácii s vyučujúcim“, čo automaticky implikuje muža)

12. Nepoužívajte kliše upevňujúce stereotypy (prirovnania „ako muž“, „ženská práca“, „mužská disciplína“ a pod.). Myslite aj na spätosť nasledujúcich výrazov s rodovou stereotypizáciou: hysterická, nerozhodná, hašterivá, klebetná, emocionálna, slabá, plachá verzus silný, odvážny, zvedavý, zhovorčivý, úspešný, nebojácny, rozhodný, autoritatívny. Zároveň neopisujte vlastnosti žien, ktoré ich robia úspešnými, negatívnym spôsobom. Stáva sa to napr. v prípade, ak asertívnu ženu označujeme ako panovačnú.

13. Vyhýbajte sa viktimizujúcim výrazom, ktoré osobu stotožňujú s negatívnym duševným alebo fyzickým stavom ako napr. „postihnutý človek“ či „obeť násilia“. Namiesto toho hovorte o „osobe so zdravotným znevýhodnením“ alebo o „človeku, ktorý zažil násilie“.

14. Vyhnite sa použitiu znevažujúceho jazyka (napr. irónii, sarkazmu, nevhodným prirovnaniam, zrdobneninám, stereotypným zovšeobecneniam a pod.). Vzdelávajte sa v oblasti kultúrnych rozdielov a dbajte na to, aby Vaše študijné materiály a spôsob ich podania, neboli v medzikultúrnej komunikácii urážlivé.

15. Ak niekto používa vo Vašej prítomnosti nevhodný jazyk, vymedzte sa voči tomu a pomenujte, v čom je problematický.

16. Ak nedopatrením použijete nevhodný výraz, spätne to okomentujte a – v ideálnom prípade – sa zaň ospravedlňte. Robiť v komunikácii chyby je bežné, no dôležité je nenechať to bez povšimnutia.

17. Vyvarujte sa mansplainingu (situácia, keď muž žene niečo blahosklonne a siahodlho vysvetľuje na základe predpokladu, že niečo nevie len preto, lebo je žena) a gaslightingu (manipulačná metóda, ako niekoho prinútiť spochybníť realitu a viniť seba za niečo, za čo môže niekto iný).

18. Ak je to len trochu možné, citujte a parafrázujte počas výučby a vo výučbových materiáloch aj ženy. Nevyužívajte ženské zdroje len na zdieľanie osobných skúseností, názorov, svedectiev, ale aj odborných komentárov.

19. Pri odkazovaní na materiály, ktoré obsahujú neinkluzívny jazyk, no sú z hľadiska výučby relevantné, upozornite na ich problematickosť, prípadne zdôvodnite dobový či kultúrny kontext.

20. Dbajte na to, aby dostali všetci v skupine zhruba rovnaký priestor na vyjadrenie a rovnako kvalitnú spätnú väzbu. Povzbudzujte ostatných k tomu, aby sa ozvali, a nikoho nezosmiešňujte za názor alebo nesprávnu odpoveď.

21. Ak si všimnete, že sa niekto počas výučby cíti nekomfortne, nezisťujte, v akom citovom rozpolžení sa nachádza pred celou triedou. Oveľa vhodnejšie je spraviť to medzi štyrmi očami.

22. Pracujte korektne s obrazovými alebo audiovizuálnymi prílohami:

- v prípade použitia videového a fotografického obsahu myslite na priestorové rozmiestnenie osôb (vyhýbajte sa napr. vyobrazovaniu žien ako komparzu v pozadí, prípadne ako estetických doplnkov)
- vyhnite sa sexizmu a reprodukovaniu stereotypov (napr. muž – šéf, žena – asistentka) či objektivizácii, teda spredmetňovaniu (prípady, ak sa napr. telo ženy uprednostňuje pred ostatnými prejavmi jej osobnosti)
- dbajte na to, aby obrazové a audiovizuálne prílohy korešpondovali s textom (napr. ak sa komunikačný obsah týka žien aj mužov, v obrazovej prílohe zobrazte ženy aj mužov)
- narúšajte rodové stereotypy (napr. plagáty, ktoré sú zacielené na ženy, môžu byť aj v inej ako ružovej farbe; rovnako sa dá vyhnúť spájaniu modrej s mužmi)
- zobrazujte osoby zo všetkých oblastí, ktorých sa daná téma týka, a stvárnajte ich realisticky (vyhnite sa umelo pôsobiacim a prikrášeným zobrazeniam) a ak je to relevantné, použite aj obrázky ľudí napr. so zdravotným znevýhodnením

23. Pri skupinových aktivitách sa vyhnite zoskupovaniu osôb podľa pohlavia. Namiesto toho použite ako rozdeľovacie kritérium napr. rovnaký mesiac narodenia.

24. V prípade, že po skončení kurzu posielate študentstvu dotazník so spätnou väzbou, zahrňte doň otázku, ako hodnotí spôsob Vašej komunikácie a atmosféru počas vyučovania.

25. Ak niečo propagujete (napr. vzdelávací nástroj, kurz a pod.), robte to citlivým a rešpektujúcim spôsobom. Príkladom nevhodnej propagácie je napr. reklama na študijný program pre zahraničné študentstvo postavená na mladej dezorientovanej študentke, ktorá s nespomým úsmevom žiada okoloidúcich mužov o radu, prípadne reklama na technologickú inováciu založená na nič nehovoriacom obrázku sexi vedkyne.

ODPORÚČANÁ LITERATÚRA:

Buricová, A. – Fábiková, A. 2022: Rodová (ne)citlivosť vo vysokoškolskom vzdelávaní. Bratislava: Univerzita komenského.

Dostupné na:

https://uniba.sk/fileadmin/ruk/veda/projekty/Rodova_rovnost_na_UK/Rodova__ne_citlivost_vo_vysokoskolskom_vzdelavani_01.pdf

Cviková, Jana a kol. 2014a: Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka.

Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SR.

Dostupné na:

http://www.ruzovyamodrysvet.sk/chillout5_items/1/6/0/1/1601_5755f0.pdf

Cviková, Jana a kol. 2014b: Ako používať rodovo vyvážený jazyk. Možnosti, otázky, príklady.

Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SR

Dostupné na:

http://www.ruzovyamodrysvet.sk/chillout5_items/1/5/9/9/1599_8a6542.pdf

Motyková, K. 2020: *Rodovo inkluzívny jazyk v kontexte jazykových ideológií.*

In: Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie, Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, s. 251-260.

Dostupné na:

https://conferences.euba.sk/jazykapolitika/www_write/files/2020/motykova.pdf

Urbancová, L. 2022: *Rodovo vyvážená slovenčina v súčasnej spoločnosti.* In: Gender a výzkum/Gender and Research 2022, 23 (2), s. 41-61.

Dostupné na:

https://www.genderonline.cz/artkey/gav-202202-0003_gender-balanced-slovak-in-contemporary-society.php

Renzetti, Claire M., Curran, Daniel J. 2003: *Ženy, muži a spoločnosť.*

Praha: Karolinum.

Valdrová, Jana. 2009: *Jazyk a sociálny status: pragmatika označovania žien v jazyce verejného prejavu.*

Ústí nad Labem: Manuskript.

Valdrová, Jana. 2018: *Reprezentace ženství z perspektivy lingvistiky genderových a sexuálních identit.*

Praha: SLON.

Valdrová, Jana, Smetáčková, Irena, Knotková-Čapková, Blanka. 2005: *Příručka pro posuzování genderové korektnosti učebnic.*

In: Ročenka katedry/centra genderových studií 2003/04,

Praha: FHS UK v Praze.

O PRÍRUČKE

Táto príručka bola aktualizovaná 24. marca 2023. Na jej tvorbe sa podieľali členky tímu zodpovedného za implementáciu Plánu rodovej rovnosti Univerzity Komenského. Odporúčania uvedené v dokumente majú slúžiť ako inšpirácia pre všetky osoby pôsobiace na Univerzite Komenského, ktoré sa zaujímajú o problematiku rodovo inkluzívnej a vyváženej komunikácie.